

Primjeri dobre prakse, izvješća, osvrti, prikazi

Hrvatski velikani 19. stoljeća na pri-mjeru bana Josipa Jelačića

U sklopu projekta Green STEM Erasmus+KA2 projekta nastavnici i uče-nici V. gimnazije Zagreb s partnerskim školama iz Slovenije, Sjeverne Makedonije, Rumunjske u humanističko-društvenom području istražuju kako se memoriraju događaji i osobe u protoku vremena. U fokusu su spomenici i umjetnička djela, a rezultat rada su materijali za učenike i nastavnike.

Nastavna cjelina/tema: *Hrvatske zemlje u kontekstu političkih ideologija i koncepcija preustroja Habsburške Monarhije* planirana je u ukupno za 6 sati, i to: dva sata uvoda u temu i obrade sadržaja, dva sata terenske nastave, te zaključno dva sata vrednovanja rezultata.

Ishodi učenja za učenike su: objasniti što je utjecalo na izbor mjesta i način komemoriranja bana Jelačića u Zagrebu, opisati promjene sjećanja na bana Jelačića, te procijeniti u kojoj je mjeri spomenik bana Jelačića utjecao na nacionalnu inte-graciju i društvenu integraciju Hrvatske.

Ključno pitanje teme *Hrvatski velikani u 19. stoljeća* nastavnik postavlja na po-četku rada: *Kako je spomenik banu Jelačiću utjecao na proces hrvatske nacionalne inte-gracije kao i na društvenu modernizaciju, s potpitanjem Zašto je podizan i rušen spomenik banu Jelačiću?*

1. Uvodni dio i najava teme

Nastavnica postavlja pitanje na ploči: Zašto je ban Josip Jelačić hrvatski velikan, te

pojašnjava termin velikana u povijesti, a koji se pojavio u 18. stoljeću. Figura veli-kana određena je zaslugama pojedinca za važne promjene u povijesti kao i njegovim djelovanjem na opću korist zajednice. U odgovoru na uvodno pitanje zašto je Jelačić zaslužio titulu velikana očekuje se da učenici na temelju prethodnog znanja o hrvatskom nacionalnom pokretu 19. stoljeća navedu i zapisuju na ploči o ulozi bana Jelačića u događajima Hrvatskog na-cionalnog pokreta i revolucije 1848. -1849. Očekivani odgovori su npr. suradnja baru-na Jelačića s Narodnom strankom tijekom Hrvatskog narodnog preporoda, odluka Velike narodne skupštine Narodne stranke u Zagrebu 1848. o postavljanju Jelačića za hrvatskog bana, izbor krajiškog pukovnika Josipa Jelačića za hrvatskog bana od strane bečkog dvora, Jelačićeva odluka o ukidanju kmetstva u Hrvatskoj Banskim pismom, odluka o prekidu odnosa s Ugarskom kao i osnutku prve hrvatske samostalne vlade i sazivanju prvog građanskog Hrvatskog sabora. Također i pripajanje Međimurja banskoj vlasti. U razgovoru s učenicima ističu se zaključci kako je Josip Jelačić još za života, a naročito nakon smrti percipiran u hrvatskoj javnosti kao nositelj hrvatskih nacionalnih interesa, i to kao ban koji je simbol otpora mađarizaciji, ban koji je ugušio revoluciju u Mađarskoj, ban koji je ukinuo kmetstvo u Hrvatskoj.

Nastavnica postavlja zatim pitanje, *Kako se javnost može sjećati svojih velikana?* Očekivani odgovori su: imenom ulice, trga ili grada, uređenjem monumentalne grobnice, kipovima, knjigama o njegovima

djelima, pjesmama. Izbor povijesnih događaja i istaknutih pojedinaca koje će javnost pamtit i kao i interpretacija njihove uloge u povijesti, predmet je istraživanja kulture sjećanja, znanstvene discipline koja se razvija od kraja 20. stoljeća.

Nastavnica najavljuje temu Hrvatski velikani 19. stoljeća na primjeru bana Jelačića tijekom koje će učenici razmotriti na koje je načine interpretirana uloga bana Jelačića tijekom 19. i 20. stoljeća. Učenici će raditi na unaprijed priređenim pisanim materijalima, te na temelju terenskog rada rješavati zadatke na radnom listiću.

2. Obrada teme i analiza izvora

Prema djelu Jelačićeva suvremenika i biografa baruna Josipa Neustadtera, Jelačić je još za života u očima javnosti imao istaknutu nacionalnu ulogu, a njegova je popularnost dosegla vrhunac tijekom revolucionarnih događaja 1848. Već u lipnju 1848. zagrebački trg Harmica preimenovan je u Trg bana Jelačića. Ipak, tijekom sljedećih godina percepcija Jelačića u hrvatskoj javnosti je varirala, od narodnog bana koji je ovlastima i titulama koje je dobio od bečkog dvora sjedinio hrvatske zemlje do negativnih ocjena u vrijeme kada je do tada narodni ban, vojno bio podređen austrijskim generalima Windischgratzu i Radetzkyju sudjelovao u gušenju mađarske revolucije, te zatim upravne i političke podređenosti u vrijeme proglašenja Oktroiranog ustava 1849. i neoapsolutizma u Hrvatskoj.

Prijedlog o podizanju spomenika banu Jelačiću iznio je još 1849. hrvatski političar iz Narodne stranke Andrija Torkvat Brlić, no tek 1853. prijedlog je prerastao u inicijativu zagrebačkog gradonačelnika Ivana Kamaufa. Sljedeće

godine osnovan je i Odbor za podizanje spomenika banu Jelačiću. Prema sačuvanom zapisu gradonačelnik Zagreba objavio je kako je potrebno podignuti spomenik banu za sve banove zasluge hrvatskom narodu, te je određena početna svota i naručena izrada modela od poznatog austrijskog kipara Antona Dominika Fernkorna. Natječaj za izradu spomenika banu Jelačiću nije bio javno raspisan, niti je bio objavljen u novinama. Akcija sakupljanja novca počela je ubrzo nakon Jelačićeve smrti 1859. Iako su donacije stizale iz svih krajeva Hrvatske i iz različitih društvenih slojeva, skupljanje novčanih sredstava za spomenik teklo je sporo.

Nastavnica će projicirati na powerpoint prezentaciji slike Fernkornovih kipova nadvojvodi Karlu u Beču i bana Jelačića u Zagrebu. Od učenika se očekuje da komentiraju sličnosti i razlike tih Fernkornovih djela.

Učenicima će zatim podijeliti tekstove izvora s pitanjima na koje trebaju odgovoriti u svoje bilježnice.

Rad na izvorima:

Izvor 1.: Iz korespondencije Ignjata A. Brlića 1850., u V. Švoger, 261.

Nezadovoljnost je velika posvuda u našoj domovini. Ban je doduše još štovan i velelipno sa svojom mladom u Zagrebu i po svuda dočekan jer se narod nikako ne može uvjeriti da je on kriv za izdaju, nego građanstvo psuje kao što pravo ima ... bana mi je vrlo žao, on je isto onako prevaren kao što mu je i njegov narod. A da je on Bog zna šta radio, stvar tu, na koju su Austrijanci uzjašili ne bi nikako mogao promijeniti. Švoger, Vlasta. „Ban Josip Jelačić u očima svojih suvremenika.“ Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti

Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti 31, br. - (2013): 247.-271.

Pitanja za obradu izvora:

1. Koji se razlozi nepopularnosti bana Jelačića navode u izvoru?
2. Kako autor izvora ocjenjuje ulogu Jelačića u događajima?
3. Na temelju poznavanja povijesnih činjenica navedi dva argumenta za navedenu ocjenu autora izvora s obzirom na vrijeme kada je nastao izvor.

Izvor 2.: Iz lista *Pozor* od 6. 12. 1860., u I. Srša, 120.-121.

Da se sastavi i svetlom banu za potpis podnese na sve žitelje austrijske carevine, da se za podignuće spomenika i proslavljenje neumrloga imena Jelačića bana dobrovoljnim priložima. Sastavljenje toga poziva preuzme na obću želju odbora gospodin Ljudevit Vukotinović.

Da se spomenik podigne u Zagrebu na tergu Jelačića bana, izliven od miedi, na podnožju iz domaćega granita predstavlja jući slavnoga pokojnika jašućeg u narodnom odielu.

Da se za podignutje osnove u dogovorenom obliku razpiše natječaj do 31. svibnja 1861.

Da se umoli visočanstvo carsko i kraljevsko namjesništvo da odboru priobći sve spise na prijašnja sakupljanja za spomenik ovaj odnoseći se.

Odredjuje se da se o dielovanju odbora i novčanom stanju občinstvu putem novinah vazda izvješće poda.

Pitanja za obradu izvora:

1. Zašto se podiže spomenik bana Jelačića na zagrebačkom trgu ?

2. Koji je prema tekstu izvora bio izravan povod za odluku o podizanju spomenika banu Jelačiću?

3. Na temelju podatka iz izvora odgovori za kojeg je bana pokrenuto sakupljanje priloga za podizanje spomenika dobilo na značaju?

Izvor 3.: Iz Narodnih novina iz svibnja 1861., u I. Srša, 121.

Priobćuje se nadalje p. n. občinstvu da je model za spomenik Jelačića bana kod kiporeza Antuna pl. Fernkorna u Beču već naručen, te da će biti izveden velelepno nalik spomeniku nadvojvode Dragutina (Karla) u Beču.

Izvor 4.: Iz Narodnih novina iz studenog 1862. u I. Srša, 124.

...Mislilo se da je već spomenik u kalupu, da se skoro otkrije, a kad evo njegov majstor iz Beča piše, da odstupljuje od ugovora što ga bijaše sklopio s odborom ad hoc. G. Fernkorn veli, da mu ga je po ugovoru teško izraditi van na golemu svoju štetu, te ili neka odbor odustane od toga da bi ban jašio na konju koi bi stajao smo na jednoj nozi a sa ostalim trima bio u poletu ili jer mu glede težine veoma teško učiniti i uz mnogo veći trošak ili da on odustaje od ugovora ako odbor ne pristaje, da bi ban jašio na konju koi bi posljednim nogama stajao na podnožju. Odbor dakako neodstupljuje od međusobno podpisenega ugovora i opunomoći presv. g. Vukotinovića svoga predsjednika da se s majstorom naredi na korist odbora. Za podnožje uzeti će se tvrđi kamen što ga je u našoj Moslavini kod Jelenske dao izbiti g. Vukotinović i poslao Beč, da vide, bude li dobar.

Pitanja za obradu izvora:

1. Što na temelju tekstova izvora br. 3 i br. 4 doznajemo o prvotnoj ideji izgleda kipa bana Jelačića?
2. Koji su razlozi odustajanja od prvotne ideje izgleda kipa?
3. Usporedi Fernkornov spomenik nadvojvodi Karlu u Beču sa spomenikom banu Jelačiću u Zagrebu. Navedi što je slično a u čemu se razlikuju?
4. Koji su razlozi za promjene u izgledu kipa bana Jelačića?
5. Komentirajte je li na razloge odustajanja od prve ideje mogla utjecati i usporedba političkog značaja predstavnika kuće Habsburg i hrvatskog bana?

Izvor 5.: Iz Narodnih novina iz lipnja 1866., u I. Srša, 131.-132.

*bitno se od spomenika nadvojvode Karla i principa Eugena razlikuje... udara kod spomenika Jelačića bana ponajprije trenutak umierena spokojstva u oči ... I konj koraca lahko i slobodno, samo nam se čini da ma-
hanje glavom nije sasvim sretno izraženo.*

Pitanje za obradu izvora:

1. Koje su razlike u izgledu kipova naglašene u novinskom tekstu?

Više je čimbenika utjecalo na projekt postavljanja spomenika banu Jelačiću. Na temelju ugovora koji su sklopili Odbor za podizanje spomenika i kipar Fernkorn poznato je da je Fernkorn izradio skice i gipsani model spomenika kao i da je bio odgovoran za lijevanje i postavljanje kipa s postamentom. Iz tadašnjih novinskih izvještaja može se zaključiti kako su vođene rasprave o smještaju i smjeru u kojem bi spomenik na Trgu trebao stajati. Poznato je također, kako je upravo Fernkorn sugerirao smjer u kojem će spomenik stajati kako bi

bio okrenut prema sjeveru odnosno prema življem i važnijem dijelu grada (Kaptolu i Gradecu). Naime, tek od druge polovice 19. stoljeća započeo je značajniji razvoj i širenje grada Zagreba prema jugu.

Ipak, u javnosti pojavile su se već tada različite interpretacije izgleda i položaja banova kipa. Usmjerenost banove sablje prema sjeveru tumačena je u skladu s političkim zbivanjima. Sablja usmjerena prema Mađarskoj i konj koji je prikazan u laganom kasu interpretiran je kao kaskanje odnosno zaostajanje hrvatske politike za europskim trendovima. Zanimljivo je kako je ban je prikazan u odori koju je nosio prilikom svečanosti uvođenja u bansku čast 1848. Bolest kipara kao i nedostatak prikupljenog novca usporavalo je i otežalo izradu spomenika.

Spomenik je bio završen u lipnju 1866., te je tri mjeseca bio javno izložen u Beču prije no što je dopremljen u Zagreb. Svečano otvaranje postavljenog spomenika održano je 16. ili 17. 12. 1866., a u prisutnosti službenog izaslanstva cara i kralja Franje Josipa I., bana Šokčevića, zastupnika Hrvatskog sabora i okupljenog građanstva. Nakon Drugog svjetskog rata i uspostave komunističke vlasti povijesna uloga bana Jelačića kao i spomenik bana Jelačića ponovno su politizirani. Godine 1946. ime Trga bana Josipa Jelačića promijenjeno je u Trg Republike, a 1947. spomenik je prvo sakriven u drveni oklop, a zatim u tajnosti tijekom noći 25/26. 7. 1947. i uklonjen. Zanimljivo je kako je nakon uklanjanja Jelačićeva kipa u srpnju 1947., te iste godine u listopadu postavljen spomenik kralju Tomislavu na današnjem Tomislavovu trgu. Dijelovi razrezanog spomenika bana Jelačića bili su pohranjeni u Gliptoteci HAZU sve do 1991. Glavni

zagrebački trg bio je do 1975. parkiralište za automobile, a odsustvo kipa postala je simbolična praznina.

Izvor 6.: Iz članka Podnar, Ivana. „Zagrebački trgovi kao urbani identitet-ski sustavi.“ *Prostor* 17, br. 2(38) (2009): 358-370. <https://hrcak.srce.hr/45364>, (posjet 10.7.2023.)

Trg Republike postalo je ime glavnoga zagrebačkog trga 1946. kada je pod utjecajem marksističkog tumačenja zaključeno da lik bana Jelačića koji je gušio mađarski revoluciju 1848. nije adekvatna figura za glavni trg glavnoga grada socijalističke republike. Konjanička je skulptura uklonjena, a velika javna površina ostala je prazna ... Nakon što je konjanička skulptura uklonjena, ostala je praznina; velika ploha glavnog trga ostala je lišena jedne ikone koju nije zamijenila druga. Ikone čine vidljivima određene prostorne strukture i društveno-političke sile koje ih proizvode, no otkriva li i odsustvo ikone te strukture i sile? Uklanjanje skulpture uistinu potvrđuje njenu funkciju ikone; vizualnog supstituta za složenu cjelinu koji većina ljudi što dijele zajednički vizualni rječnik lako prepoznaje. Jednako su tako tu ikoničnost prepoznali i oni kojima se nije svidjela, pa su njezinim uklanjanjem željeli ukloniti i simbolički snagu koju ona predstavlja. I. Podnar, 361. – 362.

Pitanja za obradu izvora:

1. Koje razloge uklanjanja spomenika bana Jelačića naglašava autor teksta?
2. Koji su mogući razlozi zašto na Trg nije postavljen drugi spomenik koji bi odgovarao komunističkim vlastima?

Glavni zagrebački trg preuređen je u vrijeme priprema za veliku sportsku manifestaciju u Zagrebu, Univerzijada 1987.,

kada je na Trg vraćen Manduševac, ali ne i spomenik banu Jelačiću.

Ponovno 1990-ih Jelačićev kip postao je simbol domoljublja. Kip je vraćen te postavljen na obnovljenom Trgu na isto mjesto, ali ovaj put sa sabljom okrenutom prema jugu. Iste godine ponovno je promijenjeno je i ime trga iz Trg Republike u Trg bana Josipa Jelačića.

<https://www.youtube.com/watch?v=Y-mla-GOFTGg>

<https://www.youtube.com/watch?v=RQV-0CRbqb34>

Učenici na temelju video isječaka odgovaraju na pitanja:

1. Kada je vraćen spomenik bana Jelačića na glavni zagrebački trg?
2. Koji su razlozi vraćanja spomenika bana Jelačića?
3. Opiši na kojem dijelu Trga je kip smješten? Kako je kip orijentiran?
4. Koje razloge za postavljanje kipa naglašava hrvatski predsjednik Franjo Tuđman?

3. Terenska nastava: Trg bana Jelačića u Zagrebu i Novi dvori Zaprešićki u Zaprešiću

Učenici rade na zadacima radnih listića. Pitanja analize spomenika bana Jelačića:

Prva grupa

1. Opiši smještaj spomenika u prostoru/na Trgu.
2. Od kojeg je materijala spomenik izrađen?
3. Koji tip spomenika je spomenik bana Jelačića (kip ili reljef)?
4. Od kojih se dijelova sastoji spomenik?
5. Što je prikazano na površini postamenta spomenika?
6. Opiši proporcije spomenika.

7. Opiši odnos između mase i prostora (zaobljena masa, linearno stanjena masa, ravna stanjena masa, konkavna konveksna masa)

Druga grupa

1. Kako je ban prikazan? Opiši odjeću, opremu i držanje i položaj tijela konjanika, te opremu konja.
2. Na koji je način na kipu naglašena Jelačićeva vojna uloga u povijesti, a na koji je način prikazana nacionalna pripadnost?
3. Na koji način je postignut dinamičan izgled kipa, osjećaj gibanja?
4. Fotografiraj spomenik iz osam kutova, te pojedine detalje spomenika.
5. Opiši kompoziciju spomenika (otvorena/ zatvorena, statična/ dinamična, oblik spomenika)
6. Usporedi spomenik s drugim radovima autora i izvedi zaključak o obilježjima njegova stila.

Novi dvori su plemićko imanje koje je u 17. stoljeću bilo u vlasništvu Zrinskih, zatim obitelji bogatog trgovca Čikulin, te obitelji Sermage i Erdody. Novodvorsko imanje Jelačić je sredinom 19. stoljeća kupio od Erdodyja. Jelačić je kupio dvorac koji je u međuvremenu obnovljen u stilu romantičnog historicizma, što je i karakteristika današnjeg izgleda. Učenici rade na zadacima radnog listića.

Pitanja za analizu Novih dvora zaprešićkih bana Jelačića:

1. Fotografiraj pročelje Novih Dvora zaprešićkih. Usporedi izgled pročelja dvorca s kraja 19. stoljeća s današnjim izgledom, navedi sličnosti i razlike.
2. Opiši eksterijer dvorca.

3. Istraži u čijem su vlasništvu bili dvorac i imanje nakon smrti bana Jelačića.
4. Fotografiraj grobnicu obitelji Jelačić iz osam kutova, te pojedine detalje.
5. Tko je dao izgraditi, a tko je i kada projektirao grobnicu Jelačića.
6. Opiši izgled grobnice Jelačića i izdvoji obilježja neogotike.
7. Kako je nastala Zaklada bana Jelačića i s kojom svrhom?
8. Pretpostavi razloge zbog kojih je ustaški poglavnik Ante Pavelić tijekom Drugog svjetskog rata zaposjeo dvorac i pretvorio ga u svoju rezidenciju.
9. Procijeni stanje u kojem se danas nalaze Novi dvori zaprešićki.

4. Završna etapa u učionici

Usmena predaja čuvala je sjećanje na Jelačića i u vrijeme kada je to politika zabranjivala. Usmena predaja predmet su znanstvenih istraživanja kojima je cilj razlučiti stereotipe od izvorima potvrđenih djela. Djela usmene predaje svoje junake kao što je ban Jelačić slavi ističući izuzetne vojne vještine, ili odanost narodu i nacionalnim ciljevima. Ta djela su usmena književna djela, koje ne smatramo vjerodostojnim odnosno primarnim izvorima za djelovanje povijesnih osoba. Ipak, usmena predaja svjedoči kako se formiralo i čuvalo sjećanje na povijesne osobe.

I ban Jelačić ubrzo nakon smrti postao je dio narodne predaje koja ga je naročito zazivala u vrijeme kriznih događaja hrvatske povijesti. Poziv *ustani bane* pojavio se već 1867. u pjesmi Ognjeslava Utješinovića Ostrožinskog u pjesmi *Uskrsnuće bana Jelačića*. Pjesma je nastala u vrijeme postavljanja spomenika bana Jelačića, a tijekom vremena su nastale brojne nove verzije te pjesme.

Rad na izvoru: Ustani bane, Lj. Marks, 16.

Ustani bane, Hrvatska te zove

Ustani bane iz groba

Ustani bane, iz grobnice svoje

Ustani bane, Hrvatska te budi

Ustaj sada, neka sablja sudi..

Vapaj Hrvata čuj ovdje, Hrvatska te zove

Ustani bane iz grobnice svoje

Nesretni Hrvati kleče na tvom grobu

Ustani i olakšaj njihovu bol

Ustani Josipe, tvoj narod te zove

Iskupi ih ove nevolje

Ustani bane, Hrvatska te zove

Bilo je to godine devetsto treće

Kad Hrvatsku zadesiše velike nesreće

Mađarske zastave podigao Hedervary

Silom hoće Hrvatsku da je pomadari

Ustani bane, Hrvatska te zove

Ustani bane spasi narod svoj

Nema Hrvata, nema junaka

Kao što je bio Jelačić ban

Ali sada njega crna zemlja krije

I zelena trava kiti njegov grob

Marks, Ljiljana. „Ban Josip Jelačić in Croatian Oral Legends: Between History and Myth“, *Narodna umjetnost* 41, br. 1 (2004): 7-21. <https://hrcak.srce.hr/file/38754>, (posjet 12.7.2023.)

Pitanja za analizu:

1. Koja je uloga bana Josipa Jelačića istaknuta u tekstu?
2. Zašto u vrijeme bana Hedervarya je naglašen poziv banu Jelačiću?

Pisani odgovori analize izvora i razgovor o ključnom pitanju (Kako je spomenik banu Jelačiću doprinosio nacionalnoj integraciji i društvenoj modernizaciji? Zašto je podizan i rušen spomenik banu Jelačiću?)

Nastavnica dijeli listiće s pitanjima: Što sam znao/ znala prije rada na temi,

što sam naučio/ la tijekom rada, što bih htio/ htjela dodatno istražiti?

Pri izradi nastavne cjeline/ teme uz navedenu literaturu korišteni su i:

1. *Povijest 21. Hrvatska povijest*. Glavni urednik hrvatskog izdanja Ivo Goldstein. Zagreb: Jutarnji list, 2008.
2. *Kultura pamćenja i historija*. Priredila Maja Brkljačić, Sandra Prlenda. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga, 2006.
3. Borić, Viki Jakaša i Biserka Bilušić Dumbović. „Novi dvori zaprešićki“ u *Peristil* 48/2005 (109-122) <https://hrcak.srce.hr/148732>, (posjet 12.7.2023.)
4. Fotografija svečanog otvaranja spomenika bana Jelačića, smatra se prvom reportažnom fotografijom u Hrvatskoj

https://hr.wikipedia.org/wiki/Datoteka:Franjo_Pommer_16_1866_spomenik_ban_Jelacic_Zagreb.jpg

Svjetlana Vorel

Arhitektura Zagreba kroz desetljeća i stoljeća

Članak prikazuje jedan od mogućih načina upoznavanja učenika s arhitekturom grada Zagreba. Način rada upotrebljiv je na jednom ili više nastavnih sati, ali i na radionicama, projektima i slično. Temelji se na učeničkom radu, a nastavnikova uloga je (osim početnih uputa za rad) korektivne prirode. Predviđeno je za individualan rad ili rad u paru. Kroz ovakav rad učenici stječu znanja o stilovima gradnje, osobama i događajima vezanima uz pojedine građevine u Zagrebu. Na taj način posredno

stječu znanja i o povijesti grada i njegovih građana, o povijesti umjetnosti, ali i snaženju u današnjem Zagrebu.

Ideja je nastala za *Sajam povijesti*, projekt popularizacije povijesne znanosti, četvrti po redu održan u studenom 2024. u Agronomskoj školi u Zagrebu. Uz školu domaćina, sudjelovale su Gimnazija Sesvete, Ugostiteljsko-turističko učilište, Četvrta gimnazija, Trinaesta gimnazija i Gornjogradska gimnazija.

Izloženi su ciljevi zadatka, karakteristike te na što je potrebno obratiti pozornost pri izvođenju istog. Na kraju članka naveden je popis građevina pogodnih za ovu vrstu samostalnog učeničkog rada.

1. Ishodi prema kurikulumu

Ideja za rad u nastavi prikazana u ovom članku namijenjena je učenicima srednjih škola, ali moguće ju je poučavati u osnovnoj školi. Budući da je autor članka zaposlen u srednjoj školi, prikazan scenarij bit će prilagođen navedenom uzrastu. Prema Kurikulumu za nastavni predmet Povijest za osnovne škole i gimnazije u Republici Hrvatskoj¹ mogući ishodi ostvareni zadatkom koji je predmet ovog članka su sljedeći:

Domena B – Ekonomija

1. POV SŠ B.3.1. Učenik prosuđuje različitost i dinamiku gospodarskih promjena u svijetu i hrvatskim zemljama od 18. do početka 20. stoljeća.
2. POV SŠ B.4.1. Učenik preispituje različite oblike i etape gospodarskog razvoja 20. i 21. stoljeća u Hrvatskoj, Europi i svijetu.

Domena E – Filozofsko-religijsko-kulturno područje

1. POV SŠ E.3.1. Učenik vrednuje kulturno stvaralaštvo, filozofske pravce i umjetničke stilove u svijetu, Europi i Hrvatskoj od 18. stoljeća do početka 20. stoljeća.
2. POV SŠ E.4.1. Učenik prosuđuje ljudsko stvaralaštvo u 20. i 21. stoljeću.

2. Radionica na *Sajmu povijesti*

Za radionicu koju sam održao na *Sajmu povijesti* imao sam 16 učenika. Unaprijed sam odabrao 12 građevina za koje sam smatrao da su među najreprezentativnijim građevinama u Zagrebu te da će biti poznate učenicima. To su: Hrvatski državni arhiv, Hotel Esplanade, Glavni kolodvor, Hrvatsko narodno kazalište, Kamenita vrata, Zagrebačka katedrala, Mimara, Muzej suvremene umjetnosti, Crkva svetog Marka, Umjetnički paviljon, Zagrepčanka i Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti. Učenicima su podijeljene slike navedenih građevina. Nekolicina je radila u paru, a većina samostalno. Nije im rečeno o kojim se zgradama radi. Dane su im samo slike. Objašnjeno im je da na temelju slike prepoznaju o kojoj se građevini radi i sami pomoću Interneta dođu do traženih informacija. Ukoliko ne mogu prepoznati o kojoj se građevini radi, morali su razgovorom s kolegama u grupi saznati o čemu se radi. To je za radionicu na *Sajmu povijesti* bilo vrlo pogodno budući da su u grupi bili učenici iz različitih škola i na taj način morali su se povezati jedni s drugima. Zadatak je bio da dođu do sljedećih podataka:

1. Kada je zgrada izgrađena? Od kada do kada je građena?

¹ https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_03_27_557.html (posjet 13.12.2024.)

2. Je li arhitekt poznat? Ako je, tko je? Je li bilo više arhitekata?
3. Koja je namjena građevine? Vjerska, kulturna, obrazovna, poslovna, umjetnička?
4. Koji je stil gradnje?
5. Navedite najmanje jednu zanimljivost o građevini.

Tražene informacije učenici su nalazili na Internetu putem mobilnih uređaja. Prije početka samog rada dobili su kratke upute koje mrežne stranice ne koriste, a koje su pouzdane. Najprije su tražene informacije ispisivali u obliku bilježaka. Nastavnikovo uključivanje uglavnom je bilo potrebno oko pronalaska zanimljivosti za pojedine građevine. Nakon što su sakupili sve potrebne informacije, napisali su ih na unaprijed pripremljene materijale gdje su ih trebali napisati velikim i čitkim slovima za potrebe izložbe. Pripremljen je pano na koji su slike građevina, uz informacije koje su učenici napisali stavljane kronološkim redom prema vremenu izgradnje. Posljednji dio zadatka je bio da svatko od učenika prezentira građevinu koju je obrađivao pred cjelokupnim auditorijem *Sajma povijesti*.

3. Cilj zadatka

Cilj zadatka je da se učenici kroz samostalan rad upoznaju s poviješću grada Zagreb kroz njegove građevine. Kroz različite stilove građevina upoznaju se i s povijesti umjetnosti. Mnoštvo građevina koje se kroz zadatak mogu obrađiti su nastale kao gospodarske građevine što može biti i zanimljiv način za učenje gospodarske povijesti Zagreba i Hrvatske. Ukoliko se uzme širi vremenski period moguće je pratiti i promjene koje se u načinu gradnje događaju i koje su to drugačije ideje

oblikovale arhitekturu i društvo nakon svjetskih ratova. Kroz scenarij koji je iznesen pokušalo se učenicima dati osnovne informacije o građevinama s kojima su se vjerojatno često susretali i pored njih prolazili, građevina koje su važan dio kulture, povijesti i identiteta grada u kojem žive. Učenici se na taj način upoznaju i s imenima poznatih zagrebačkih arhitekata poput Viktora Kovačića, Dionisa Sunka, Huga Ehrlicha, Rudolfa Lubynskog, Slavka Jelineka, Berislava Vinkovića, Ivana Vitića, Hermana Bollea i drugih koji nisu nužno živjeli i boravili u Zagrebu, ali dio njihova opusa pripada i našem gradu.

4. Karakteristike zadatka

Cjelokupan zadatak sam po sebi nije bio zahtjevan. Štoviše, bio je vrlo jednostavan i učenici su ga uspješno napravili. Ideja je bila da učenici sami pronalaze informacije o građevinama i o istima nauče nešto novo. Ovakav način rada vrlo je jednostavno primijeniti u svakodnevnom radu u nastavi.

Učenici do informacija dolaze isključivo preko Interneta putem svojih mobilnih telefona ili tableta ukoliko ih škola ima. U drugačijoj varijanti zadatka moguće je unaprijed pripremiti tekstove za učenike u kojima će tražiti informacije.

Kronološke odrednice zadatka moguće je postaviti ovisno kojom se temom bavimo i koji je cilj zadatka. Širok vremenski zahvat obuhvatio bi razdoblje od srednjeg vijeka. No moguće je upotrijebiti zadatak i za kraća vremenska razdoblja, za 19. i 20. stoljeće pojedinačno, ali i kroz oba stoljeća istovremeno. Tematska podjela prema državnim zajednicama u kojima se Hrvatska nalazila također pruža zanimljive mogućnosti. Razdoblje hrvatske povijesti od Hrvatsko-ugarske nagodbe 1868. do

Prvog svjetskog rata vjerojatno nudi najpoznatije i najreprezentativnije građevine današnjeg Zagreba. Ništa manje zanimljivo nije razdoblje Prve, a ni Druge Jugoslavije.

Preduvjet za kvalitetno izveden zadatak su dostupni podaci na mrežnim stranicama o zadanim građevinama. Nasreću, danas se na internetskim stranicama može naći kvalitetnih informacija o arhitekturi grada Zagreb. Popis građevina koje su obrađene na *Sajmu povijesti* već je naveden, a završetak članka donosi i prošireni popis građevina koje izvrsno odgovaraju ovakvoj vrsti zadatka. O svim zgradama spomenutim ovdje mogu se na internetskim stranicama jednostavnim pretraživanjem pronaći osnovne informacije koje su se od učenika tražile na *Sajmu povijesti*.

Kroz vlastito istraživanje pojavilo mi se nekoliko stranica za koje se može pretpostaviti da će i učenicima dolaziti u Internet tražilici i biti od pomoći prilikom skupljanja informacija. Jedna od njih je svakako Hrvatska enciklopedija² koju uređuje Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Kod unošenja imena mnogih građevina učenike će istraživanje zasigurno odvesti i na mrežnu stranicu Arhitektura Zagreba.³ U rubrici „O stranici“ razvidno je da se radi o projektu, ali vrijeme provedbe ni institucija koja je bila nositelj istog nisu navedeni. Navodi se precizan broj građevina i fotografija koje stranica sadrži, a uz njih su imenovani povjesničarka umjetnosti i arhitekt koji su na projektu surađivali. Projekt potpisuje autor Milan Devčić. Ukoliko navedeno nije dovoljno da bi se stranicu smatralo pouzdanom, neosporna je golema količina literature taksativno

navedena na jednom popisu, ali i u svakom pojedinom tekstu o građevinama koje se na stranici nalaze. Stranica koja će također nuditi učenicima mnoštvo informacija o traženim temama je Lice grada,⁴ privatna mrežna stranica jednog entuzijasta čiji tekstovi, iako bez navedene literature, ulijevaju dojam da se radi o provjerenim informacijama.

Osim što upoznaje učenike s poviješću grada, zavičajnom poviješću, ovaj zadatak potiče i na razvijanje medijske pismenosti. Na početku zadatka (nastavnog sata) učenicima je potrebno objasniti, iako je za pretpostaviti da je dobar dio njih već upoznat s time, da Wikipedija nije uvijek pouzdan izvor informacija. Iako je dobar dio informacija na tim stranicama točan i verificiran ipak se u njih ne možemo uvijek pouzdati. S engleskom Wikipedijom je situacija nešto drugačija. Englesku Wikipediju uređuje puno veći broj ljudi i informacije se puno brže ažuriraju nego na hrvatskoj Wikipediji. Zbog toga se s većom pouzdanošću može koristiti englesku od hrvatske Wikipedije. Naravno, za ovu vrstu zadatka, učenicima engleska Wikipedija neće biti od velike pomoći. Također, potrebno je objasniti što čini neku internetsku stranicu ili izvor pouzdanim. Već prema samoj adresi nekih stranica može se vidjeti je li autor ustanova ili pojedinac. Može li se doći do imena autora stranice/ teksta? Što autora čini stručnim za tu temu? Provjeriti ima li stranica sponzore. Ako ima, tko su? Kroz ova i slična pitanja učenici će moći procijeniti vjerodostojnost mrežne stranice. Ukoliko i dalje neće biti sigurni, nastavnik je tu da odgovori na pitanja i nedoumice.

2 <https://enciklopedija.hr> (posjet 13.12.2024.)

3 <https://www.arhitektura-zagreba.com> (posjet 13.12.2024.)

4 <https://licegrada.hr> (posjet 13.12.2024.)

Kod pojedinih građevina važno je učenike osvijestiti o njihovoj slojevitosti. Da su pojedine građevine tijekom vremena doživjele preinake i danas na njima vidimo naknadne intervencije ili različite stilove gradnje. Primjer su takvih građevina Zagrebačka katedrala, Kamenita vrata i Crkva svetog Marka. Važno je da istaknu sve slojeve građevine i potencijalno objasne zašto dolazi do rekonstrukcija i naknadne dorade građevine. Na taj način učenici stječu svijest o kontinuitetima i promjenama kao odrazu društvene zbilje.

Najmanje slobode učenicima bi trebalo biti dano oko kategorije Zanimljivosti. Tu će biti potreban nešto veći angažman nego kod ostalih kategorija. Kod učenika Zanimljivosti mogu varirati od onih zaista kulturno-povijesno važnih za Zagreb i hrvatsko društvo do trivijalnih podataka nevezanih uz kulturu i povijest. U toj domeni sam kao nastavnik najviše sugerirao učenicima što bi trebalo izdvojiti kao zanimljivost neke građevine. Kod Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti svakako je bilo važno za izdvojiti da se u predvorju zgrade čuva original Bašćanske ploče. Tu je moguće izdvojiti još i repliku Škrinje svetog Šimuna koja se također nalazi u predvorju, ali i Galeriju starih majstora osnovanu 1884. zahvaljujući donaciji slika biskupa Josipa Jurja Strossmayera. Kao sretnije rješenje iz sadašnje perspektive djeluje promjena kategorije Zanimljivosti u Važne informacije/ zanimljivosti ili samo Važne informacije. Na taj način isključit će se trivijalne informacije i podaci kojima su učenici ponekad skloni, a koje nemaju kulturno-povijesnu ni odgojno-obrazovnu vrijednost.

Slijedi popis građevina pogodnih za zadatak. U popisu navodim imena

institucija koje danas koriste građevinu. Ukoliko je zgrada poznata i po nekom drugom imenu, navedeno je u zagradi. Naravno, o svakoj od navedenih građevina doista se može pronaći nekoliko osnovnih informacija poput onih koje sam ja tražio u svom zadatku. Reprezentativne zgrade u Zagrebu pogodne za ovaj zadatak:

1. Hrvatski državni arhiv
2. Hotel Esplanade
3. Glavni kolodvor
4. Hrvatsko narodno kazalište
5. Kamenita vrata
6. Zagrebačka katedrala
7. Mimara
8. Muzej suvremene umjetnosti
9. Crkva svetog Marka
10. Umjetnički paviljon
11. Zagrepčanka
12. Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti
13. Zgrada Hrvatskih željeznica
14. Dom hrvatskih likovnih umjetnika (Meštrovićev paviljon, Džamija)
15. Hrvatska narodna banka
16. Crkva Preobraženja Gospodnjeg
17. Hrvatski dom (zgrada Hrvatskog sokola)
18. Kino Tuškanac
19. Koncertna dvorana Vatroslav Lisinski
20. Crkva svetog Blaža
21. Kuća Kallina
22. Kuća Popović
23. Loewyjeva visoka kuća (prvi zagrebački neboder)
24. Hotel Palace
25. Muzej za umjetnost i obrt

Zadatak se može upotrijebiti i za istraživanje zgrada vezanih uz gospodarske aktivnosti i na taj način pratiti razvoj gospodarstva u Zagrebu i Hrvatskoj. Navedene

su samo neke od građevine kroz čiju se gradnju može pratiti gospodarska aktivnost u Zagrebu od kraja 19. kroz 20. stoljeće, a može se jednostavno pronaći osnovne informacije o istima:

1. Paromlin
2. Kuća Slavex
3. zgrada Hrvatske Centralne eskomptne i mjenjačke banke
4. Exportdrvo (Zgrada Našičke tvornice tanina i paropila)
5. tvornica Gorica
6. zgrada Hrvatske poljodjelske banke
7. Hendrixov most (Zeleni most)
8. Velesajam kao kompleks građevina
9. Palača Prve hrvatske štedionice (danas poslovno-stambeni prostor na Cvjetnom trgu)
10. Palača Gradske štedionice (danas Zagrebačka banka na Trgu bana Jelačića)

Filip Šćuric

Izveštaj sa Županijskog stručnog vijeća nastavnika povijesti u srednjim školama Varaždinske i Međimurske županije na temu *Domovinski rat: Kultura sjećanja*

Dana 13. 4. 2024. u Drugoj gimnaziji Varaždin održano je Županijsko stručno vijeće za nastavnike povijesti srednjih škola Varaždinske i Međimurske županije na temu *Domovinski rat: Kultura sjećanja*. Uzvanike ovog skupa, od izvornih sudionika događanja, znanstvenika-stručnjaka u tom području i nastavnog kadra okupila je organizatorica Jadranka Jagenčić-Šušnjić, prof. savjetnik i voditeljica ŽSV-a. Programski, ovaj je skup bio podijeljen na predavanja stručnih predavača te davanja

primjera dobre praske nastavnika/ učitelja povijesti u osnovnim i srednjim školama o temi Domovinskog rata. Subotnji skup su domoljubnom skladbom otvorili članovi tamburaškog sastava „Biseri“, inače hrvatski branitelji koji su sudjelovali u obrani Vukovara te ujedno preživjeli i torture srpskog koncentracijskog logora Stajicevo. Sudionike i izlagače ovog skupa pozdravili su voditeljica Jagenčić-Šušnjić, a pozdravnim su se govorima obratili i Višnja Horvat, ravnateljica Druge gimnazije Varaždin, zatim pročelnik Upravnog odjela za prosvjetu, kulturu i sport Varaždinske županije dr. sc. Miroslav Huđek, te varaždinski župan Anđelko Stričak. U svojem je govoru župan Stričak naglasio bitnost rada učitelja i nastavnika povijesti, štoviše, njihovu obavezu u prenošenju ovog dijela povijesti sadašnjim i budućim generacijama učenika.

Prvu temu otvorio je dr. sc. Ante Nazor, ravnatelj Hrvatskog memorijalno-dokumentacijskog centra Domovinskog rata predavanjem „Izvori i mediji o Domovinskom ratu (činjenice i dezinformacije o pojedinim događajima iz Domovinskog rata u medijima i knjigama).“ U predavanju dr. sc. Nazor je istaknuo manipulacije koje su neistomišljenici provodili nad govorima hrvatskih političara, plakatima i knjigama ili pak izvrtali povijesne činjenice hrvatske strane iz razdoblja Domovinskog rata (npr. prebacivanje krivnje na Hrvatsku, povećanje broja žrtava itd.). Uslijedilo je predavanje Jurice Šare, pripadnika 7. gardijske brigade „Puma“ i člana Nadzornog odbora Udruge veterana 7. gardijske brigade „Puma“ i to na temu „Ratni put 7. gardijske brigade.“ Šare je u predavanju dao precizan presjek inicijalnog formiranja brigade, zatim

ustrojavanja i izmjena u zapovjednom lancu i borbenog djelovanja 7. gbr. u Domovinskom ratu. Naglasio je značaj 7. gardijske brigade „Puma“ u djelovanju na vrletima Dinare te njihovu ulogu u vojno-redarstvenoj operaciji „Oluja“, kao prvih koji su uspostavili kontrolu nad gradom Kninom i podigli 20 metarski hrvatski barjak nad tvrđavom.

Nadalje, potresnu isповijest vlastitog ratnog puta „Svjedočanstvo proboja, ranjavanje, zatočeništvo“ okupljenima na skupu ispričao je Slavko Štrlek umirovljeni pripadnik SJP PU varaždinskih „Roda“. Štrlek je prije okupacije grada Vukovara, a u sklopu djelovanja SPJ „Rode“, pokušao izvršiti proboj prema gradu i to preko mjesta Karadžićevo gdje je i došlo do njegovog ranjavanja te daljnjeg iskustva zarobljavanja od strane srpskog agresora. Jedan je od rijetkih branitelja koji je službeno (još živ) u novinama bio proglašen mrtvim, dok je istovremeno vidao rane u Novom Sadu te bio prebačen u logor u Sremskoj Mitrovici. Tek nakon sedam mjeseci uslijedio je njegov povratak u Hrvatsku. Potom se obratio Danijel Borović, umirovljeni vojni pilot i pukovnik Hrvatske vojske te izložio svoja iskustva iz rata. Ujedno je i detaljnije govorio o važnosti zrakoplovstva u ratu u svojem izlaganju „Povijest zrakoplovstva HV“. Uz pukovnika Borovića veže se važna epizoda, o kojoj je bilo riječi, u obrani hrvatskog zračnog prostora, a to je njegov prelet od 4. 2. 1992. iz JNA, kada se hrvatskoj vojsci stavio na raspolaganje s prvim nadzvučnim borbenim zrakoplovom MIG-21bis. Okupljenima su svoje dvadesetogodišnje aktivnosti predstavili branitelji (predsjednik Ljudvek Cikač) iz Udruge dragovoljaca i veterana Domovinskog rata Ogranak

Ivanec. Uz edukaciju učenika u školama o Domovinskom ratu, snimanje amaterskih dokumentarnih filmova, krunu njihovog rada svakako predstavlja otvorenje Memorijalnog centra Domovinskog rata Ivanec iz 2023. Na kraju prve sesije bivša učenica Druge gimnazije Varaždin i studentica zagrebačkog Filozofskog fakulteta Ana Delost, inače višestruko nagrađivana autorica *Priča iz Domovinskog rata*, pročitala je dirljiv prozni uradak o stradanju, ljudskim žrtvama i vinkovačkoj knjižnici tijekom Domovinskog rata.

Primjere dobre prakse nastavnika/učitelja povijesti srednjih i osnovnih škola otvorio je Nikola Slunjski nastavnik povijesti i ujedno voditelj Centra izvrsnosti za nacionalnu povijest promotivnim videozapisom o godišnjem radu i aktivnostima CI. Nakon toga uslijedio je niz izlagača, a prvi primjer dobre prakse predstavila je dr. sc. Suzana Jagić, učiteljica povijesti i izvrsna savjetnica, dodirnuvši se aktivnosti učenika iz Osnovne škole Ivana Kukuljevića Sakcinskog Ivanec u „Modulu Domovinskog rata u CI i predstavljanju Memorijalnog centra Domovinskog rata u Ivancu“. Dr. sc. Jagić (Ivanec) pridružila se Sandra Debogović (Prigorje Brdovečko), učiteljica povijesti i savjetnica te su predstavile obostranu suradnju škola kroz dvodnevnu izvanučioničku terensku nastavu u Vukovaru, kao i izradu zanimljivog rada u Google Earth alatu o važnim vukovarskim lokalitetima, a u sklopu *13. sata povijesti* koji predvodi Osnovna škola Dragutina Tadijanovića u Vukovaru. Kolega Ivan Vuk, učitelj mentor povijesti iz Druge osnovne škole Čakovec održao je stručno izlaganje na temu „Izbjeglička kriza i prihvrat ratnih izbjeglica u Međimurju od srpnja 1991.

do travnja 1992. godine“. Zatim su učiteljica Anita Vodopivec (Zadar) i mr. sc. Sonja Poljak (Ivanec), učiteljica mentor predstavile stručan rad/ radionicu o komparativnoj analizi pojmovlja, sadržaja i posvećenosti prostora u različitim udžbenicima povijesti II Europe temi „Ratovi 90-ih u udžbenicima povijesti“. Zatim je kolegica Vodopivec pokazala mogućnosti praktičnog rada s učenicima kroz provedenu izložbu „Tu sam proveo dane mladosti“ i Kulturu sjećanja – Muzej prekinutog djetinjstva. Nikola Slunjski potom je okupljenima održao predavanje te pomoću videosnimaka prikazao brojne učeničke aktivnosti kroz petogodišnji period trajanja aktualnog projekta *Tragovima lokalnog i nacionalnog identiteta* (Druga gimnazija Varaždin i Udruga veterana 7. gardijske brigade PUMA). Nastavnica Julija Jančec iz Srednje škole Čakovec predstavila je višegodišnje stručno istraživanje usmene povijesti o „Međimurcima u Vukovaru 1991. – svjedočanstvo iz proboja“. Riječ je o iskazima preživjelih policajaca iz Međimurja, a koji su se probijali izvan grada Vukovara tijekom studenog 1991. Primjerom je ukazala na daljnje mogućnosti istovjetnih istraživanja sjećanja i doživljaja hrvatske braniteljske populacije. Za kraj jednodnevnog županijskog stručnog skupa predavanje je održao Milivoj Dretar, učitelj povijesti u Osnovnoj školi Petra Zrinskog Jalžabet i to na temu „Junak Domovinskog rata.“ Nastavno na rad kolegice Jančec, Milivoj Dretar odradio je slično, svojevrsno dubinsko istraživanje o ratnom putu, doprinosu i sudbini hrvatskog branitelja, pukovnika Hrvatske vojske i stopostotnog ratnog invalida Ivice Vugrineca iz Jalžabeta.

Atmosfera ovog tematskog županijskog stručnog skupa koji je bio organiziran za nastavnike povijesti u srednjim školama varaždinskog i međimurskog područja bio je izuzetno poticajan i vrijedan u danim saznanjima. Edukacije poput ove doista mogu svakog nastavnika potaknuti na vlastito promišljanje o (poboljšanju) nastavnog procesa, ali ga ujedno i motivirati na daljnji rast i istraživačku znatiželju tema koje čine okosnicu našeg suvremenog identiteta.

Bruno Bogović

Izvješće sa stručnog usavršavanja *Holocaust by Bullets* u organizaciji Yahad-In Unum i Holokausztt Emlékközpont (Holocaust Memorial Center)

Dana 12. i 13. 9. 2024. u Budimpešti se održavao 8. europski seminar za učitelje u koordinaciji francuske organizacije Yahad- In Unum i Holokausztt Emlékközpont (Memorijalni centar Holokausta u Budimpešti). *Holocaust By Bullets* seminar bio je predviđen za učitelje iz Albanije, Hrvatske, Srbije, Češke, Bosne i Hercegovine, Rumunjske i Mađarske. Sudionici su već ranije završili seminar prve razine, a ovaj su se put vratili kako bi produbili svoje znanje na seminaru druge razine. Primarni fokus bio je na pitanju kako se *Holocaust By Bullets* (Holokaust metcima) može integrirati u edukaciju o holokaustu? Što je to Holokaust metcima? Kako navodi Yahad – In – Unum na svojim mrežnim stranicama,⁵ smrt sovjet-

5 Yahad In Unum, <https://www.yiu.ngo/en/our-research/holocaust-by-bullets> (posjet 29. 9. 2024.)

skih Židova od 1941. i 1944. nazvana je *Holokaust metcima*. Na tisuće pogubljenja dogodilo se u sedam sovjetskih republika (Rusija, Ukrajina, Bjelorusija, Moldavija, Estonija, Litva i Latvija). Više od 80% žrtava bilo je streljano; ostatak je bio deportiran i ubijen u logorima za istrebljenje ili u plinskim kamionima. Druge metode istrebljenja obuhvaćale su upotrebu otrova, kao i zastrašujuću praksu živog zakopavanja žrtava, te smrt žrtava u rudnicima i bunarima. „Metodologija“ ubijanja strijeljanjem primjenjivana je tijekom cijelog holokausta na istoku.

Organizaciju Yahad- In Unum je osnovao katolički svećenik Patrick Desbois 2004. Organizacija je posvećena identificiranju i obilježavanju mjesta masovnih pogubljenja Židova i Roma u istočnoj Europi tijekom Drugog svjetskog rata. Naziv Yahad – In - Unum predstavlja spoj hebrejskog i latinskog jezika, gdje *Yahad* označava *zajedno*, a *In Unum* znači *u jedinstvu*, ističući važnost zajedništva u nastojanju za istinom i pravdom. Organizacija ima misiju da, učeći iz prošlosti i educirajući u sadašnjosti, spriječi genocid i masovna ubijanja u budućnosti. Na mrežnim stranicama organizacije⁶ navedeni su načini na koje organizacija nastoji ostvariti svoju misiju. Tri su glavna koraka:

1. Istraživanje. Od 2004. do danas Yahad – In – Unum je uspio identificirati više od 3000 mjesta masovnih likvidacija Židova i prikupiti više od 7000 svjedočanstava na terenskim istraživanjima na području Ukrajine, Bjelorusije, Rusije, Poljske, Rumunjske, Moldavije, Latvije, Slovačke, Estonije i Litve.

2. Edukacija. Organizacija podučava više od 500 učitelja svake godine kako bi mogli znanje prenijeti na svoje učenike. Kod podučavanja koriste se snimljena svjedočanstva svjedoka masovnih ubojstava, slučajnih svjedoka ubojstava, onih koji su svjedočili ubijanjima zbog znatiželje, onih koji su zakopavali žrtve i malobrojnih preživjelih svjedoka.

3. Angažiranje u sadašnjosti. Osim odavanja počasti sjećajući se žrtava holokausta, organizacija nastoji potaknuti današnje države na preispitivanje mračnih stranica svoje nedavne prošlosti i sadašnjosti. S obzirom da je Holokaust metcima model za masovno nasilje koje i dalje prevladava u svijetu, organizacija nastoji progovarati o zločinima i genocidima koji se događaju i danas. Jedan od takvih genocida je onaj koji je 2014. provela ISIL (Islamska država Iraka i Levanta) nad Jazidima u Iraku i Siriji.

Holokaust Emlékközpont (Memorijalni centar Holokausta u Budimpešti) je ustanova koja istražuje i obrađuje povijest progona mađarskih Židova. Sastoji se od muzeja, memorijala i istraživačkog centra. Istraživački centar pomaže ljudima u traženju članova svoje obitelji kojeg potom imaju priliku dodati na popis imena, povećavajući time bazu podataka centra. Žid u dvorištu Memorijalnog centra Holokausta ispisan je imenima 60.000 žrtava genocida u Mađarskoj. Iako je uglavnom usredotočen na židovsku povijest, muzej također spominje diskriminaciju i ubojstva Roma, homoseksualaca i osoba s invaliditetom. Sam Memorijalni centar je zapravo bivša obnovljena sinagoga i služi kao spomenik te su uz nju nadograđene zgrade istraživačkog centra i muzeja. Muzej ima stalni postav i privremene izložbe.

6 Yahad In Unum, <https://www.yiu.ngo/en/our-research/holocaust-by-bullets> (posjet 29. 9. 2024.)

Kako je navedeno na mrežnim stranicama centra,⁷ tema stalne izložbe usredotočena je na mađarski holokaust. Njezin cilj je ispričati i prikazati patnje, progon i ubijanje mađarskih građana, posebice Židova i Roma, koje je rasna ideologija osudila na fizičku eliminaciju. Izložba ne slijedi kronološki okvir, već se organizira oko jedinica koje prikazuju različite faze progona, uključujući oduzimanje prava, slobode, ljudskog dostojanstva i života.

Dva radna dana seminara bila su vrlo intenzivna. Na prvoj razini seminara polaznici su imali veći broj predavanja o Holokaustu metcima, koracima genocida nad Židovima i Romima ali i o suvremenim genocidima poput već spomenutog genocida nad Jazidima. Imali su priliku upoznati način rada organizacije Yahad – In- Unum, te s izrađen Vodič za edukatore koji objašnjava kako učenicima prezentirati temu Holokausta metcima. Polaznici su već na prvoj razini edukacije bili upoznati sa snimljenim svjedočanstvima svjedoka ili preživjelih. Na drugoj razini edukacije naglasak je bio na tome kako snimljena svjedočanstva učinkovito koristiti u svom radu. Edukacija polaznika je sadržavala niz radionica. Kod takvog načina rada ključno je naglasiti važnost aktivnog sudjelovanja svakog pojedinca. Svaki član grupe treba doprinijeti vlastitim razmišljanjima, idejama i radom, čime se osigurava da se svi glasovi čuju i zajednički dođe do rješenja ili novih uvida. Polaznici edukacije bili su podijeljeni u nekoliko grupa i svaka je grupa dobila studiju slučaja, svjedočanstvo na temelju kojeg su trebali osmisliti nastavni sat. Polaznici su najprije trebali

odlučiti za koju će dobnu skupinu učenika osmisliti nastavni sat, kako bi sadržaj i način rada bio prilagođen uzrastu učenika. Nakon toga, morali su pažljivo osmisliti na koji način iskoristiti odabrano svjedočanstvo, s obzirom na to da mnoga svjedočanstva sadrže emocionalno teške i kompleksne informacije koje nisu prikladne za sve uzraste. Ključno je bilo selektivno odabrati dijelove svjedočanstva koji će odgovarati dobi učenika, posebno ako se grupa na radionici odlučila svjedočanstvo koristiti za učenike osnovne škole. Na taj način bi se osigurala poučnost, a istovremeno zaštitila osjetljivost mlađih učenika. Korištenje svjedočanstava u nastavi Povijesti može pomoći učenicima razviti duboko razumijevanje povijesnih događaja i ima iznimnu obrazovnu vrijednost. Analizirajući svjedočanstva, učenici razvijaju kritičko mišljenje jer moraju procijeniti kontekst i moralne dileme koje ta svjedočanstva često nose. To im pomaže razumjeti širi povijesni kontekst i ulogu pojedinaca u oblikovanju povijesti. Svjedočanstva su ključna za očuvanje sjećanja na holokaust i druge povijesne događaje. Pomažu u borbi protiv negiranja povijesti i zaborava, osiguravajući da nove generacije nikada ne zaborave posljedice mržnje, rasizma i diskriminacije.

Edukacije ovakvog tipa, u kojima sudjeluju osobe iz različitih zemalja, izuzetno su važne jer sudionici imaju priliku upoznati obrazovne politike zemalja iz kojih dolaze njihovi kolege. Kroz razmjenu iskustava, ne samo općenito o radu u nastavi Povijesti, već posebno o temi kao što je holokaust, sudionici stječu nove metode rada koje mogu primijeniti u vlastitim školama. Također, budući da je

7 Holokaust Emlékközpont, <https://hdlke.hu/allando-kiallitas/> (posjet 29. 9. 2024.)

radni jezik edukacije bio engleski, sudionici su imali priliku jačati svoje jezične kompetencije, što doprinosi njihovom profesionalnom i osobnom razvoju.

Ovakve edukacije su zaista vrijedne preporuke jer omogućuju učiteljima da ojačaju svoj rad, obogate se novim znanjima, metodama i iskustvima, te prošire svoje vidike, što u konačnici koristi i njima samima, ali i njihovim učenicima.

Maja Lukić Puškarić

Sajam povijesti 4 - *Povijest grada Zagreba*, Agronomska škola, Zagreb, 13. studenog 2024. (48 sudionika)

U Agronomskoj školi u Zagrebu 13. 11. 2024 održan je četvrti Sajam povijesti. Tema ovogodišnjeg sajma bila je *Povijest grada Zagreba*. Na sajmu su sudjelovali učenici iz IV. gimnazije, XIII. gimnazije, Gimnazije Sesvete, Gornjogradske gimnazije, Ugostiteljsko-turističkoga učilišta i Agronomske škole te njihovi profesori: Mirela Balešić Jović, Andriana Matijašić Kapelan, Suzana Pešorda, Filip Šćuric i Dijana Dijanić Pleško, ukupno 48 vrlo aktivnih sudionika, koji su i ove godine mogli uživati u popularizaciji znanosti, razgledavanju izložbi, sudjelovanju u zanimljivim i poučnim radionicama, prezentacijama učeničkih radova i druženju.

Na samom početku događanja sve sudionike srdačno su pozdravili ravnatelj škole domaćina, gospodin Ivica Marinić, dipl. ing., i dr. sc. Dijana Dijanić Pleško, profesorica povijesti, organizatorica i predstavница Društva za hrvatsku povjesnicu. Govornici su istaknuli važnost poznavanja povijesti, popularizaciju povijesti i ulogu poznavanja povijesti u kontekstu

agronomije. Sajam povijesti održava se četvrti put pod pokroviteljstvom Društva za hrvatsku povjesnicu, s uvijek istim ciljem popularizacije znanosti povijesti.

U sklopu programa odmah na početku pod nazivom *Pogodi tko? - uvod u izložbu Zagrebački spomenici* profesorica Suzana Pešorda i učenici iz Gimnazije Sesvete osmislili su dramsku igru pantomime pod nazivom „Pogodi tko?“ što je dodatno doprinijelo zabavnom i edukativnom karakteru događanja. Učenici članovi skupine Geografskih i povijesnih istraživanja Sesveta i Sesevetskoga prigorja oživjeli su povijesne osobe čiji se spomenici nalaze na zagrebačkim lokacijama, poput kralja Tomislava, bana Josipa Jelačića, Marije Jurić Zagorke, Antuna Gustava Matoša, Tina Ujevića i drugih. Publika je uspješno pogađala pantomimom prikazane osobe, ali i lokacije spomenika, što je bilo zabavno i edukativno. Njihova pantomima zajedno s oslikanim spomenicima na plakatima, koje su pripremili učenici likovne grupe Gimnazije Sesvete, upotpunili su prikaz bogate povijesti Zagreba te obogatili cjelokupnu atmosferu ovog sajma.

O izložbi Zagrebački spomenici i istoimenom projektu učenika, nekoliko riječi rekla je profesorica Suzana Pešorda. Projekt pod nazivom *Zagrebački spomenici - ogledalo grada* bio je realiziran krajem svibnja 2024. i predstavljen izložbom u predvorju Gimnazije Sesvete. Na ovom sajmu predstavljeno je 7 plakata, mali dio iz bogate izložbe, koja ujedno predstavlja glavni rezultat projekta. Na plakatima su bili oslikani spomenici velikana u Zagrebu, a ispod oslikanog djela postavljen je kratak tekst. Iz teksta se moglo saznati tko je velikan na spomeniku i u čemu je njegova važnost za povijest. Mogla se

saznati lokacija spomenika, autor i još niz zanimljivosti o stanju spomenika, vremenu postavljanja i slično.

Nakon uvodnog dijela, uslijedile su tri paralelne radionice, od kojih je svaka obrađivala neku od tema iz povijesti Zagreba. Prva radionica, pod nazivom *Židovski Zagreb* održana je pod vodstvom profesorice povijesti Ide Ljubić iz Ugostiteljsko-turističkog učilišta. Radionica je pružila dobar i bogat uvid u raznoliku baštinu židovske zajednice u Zagrebu. Ciljevi ove radionice bili su razvijanje učeničkog interesa za povijest zagrebačke židovske zajednice i usvajanje znanja o utjecaju kojeg su pojedini pripadnici židovske zajednice imali na razvoj grada Zagreba. Na temelju radioničkih aktivnosti učenice i učenici mogli su upoznati neodvojivost zagrebačke židovske zajednice od povijesti grada Zagreba, kao i načine na koji je ova zajednica pridonijela materijalnom, duhovnom i kulturnom razvoju Zagreba. Istraživanjem djelovanja ustanova, društava i pojedinaca zagrebačke židovske zajednice mogli su usvojiti međukulturne kompetencije koje omogućuju razumijevanje i prihvaćanje drugoga bez obzira na nacionalnu, religijsku i etničku pripadnost. Na kraju radionice, prezentirajući svoje radove, učenici su dobro objasnili važnost židovske zajednice za materijalni, duhovni i kulturni razvoj Zagreba; opisali djelovanje zagrebačkih židovskih ustanova i institucija, nabrojali najvažnije židovske arhitekta i njihove doprinose u izgradnji grada te u zaključku vrednovali utjecaj židovske zajednice na razvoj grada Zagreba u prošlosti.

Drugu radionicu *Zagrebačke ulice i trgovi – mjesta sjećanja na hrvatske narodne vladare* vodila je profesorica Andriana

Kapelan Matijašić iz XIII. gimnazije, koja je također na svoj način učenicima bila zanimljiva i poučna. Radionica je imala za cilj analizirati kulturu pamćenja na hrvatske narodne vladare u Zagrebu na primjeru naziva zagrebačkih ulica i trgova. Učenici su u ovoj radionici istraživali povijesna značenja javnih prostora Zagreba i njihovu ulogu u očuvanju nacionalne svijesti i sjećanja. Tijekom radionice voditeljica profesorica Andrijana Kapelan Matijašić je pomogla učenicima definirati pojam kolektivnog pamćenja i navesti čimbenike kolektivnog pamćenja. Učenici su, koristeći se digitalnim alatima, locirali ulice i trgove na prostoru Zagreba kao mjesta sjećanja na hrvatske narodne vladare. Tijekom prezentacije svojih radova u obliku plakata davali su i izvrsne kratke opise značenja narodnih vladara po kojima su ulice i trgovi dobili nazive i objašnjavali kako su se različite političke okolnosti u 20. stoljeću odrazile na promjenu naziva trgova i ulica u Zagrebu.

Arhitektura Zagreba kroz stoljeća bila je treća radionica održana na sajmu pod vodstvom profesora Filipa Ščurica iz Gornjogradske gimnazije. Približila je sudionicima arhitektonski razvoj Zagreba kroz razna povijesna razdoblja naglašavajući karakteristične stilove i utjecaje koji su oblikovali današnji izgled grada. U radionici o arhitekturi Zagreba svaki je učenik dobio fotografiju jedne značajne zagrebačke građevine kako bi istražio njenu povijest i značenje. Tijekom predstavljanja svojih radova učenici su sudionike upoznivali sa razdobljem izgradnje zgrade, arhitektom i značenjem te zgrade za povijest grada i njegove svakodnevnicke.

Na kraju sajma održane su prezentacije učeničkih radova tijekom kojih su

učenici iz škola sudionici predstavili svoje prezentacije o Zagrebu. Prvo je nastupilo Ugostiteljsko-turističko učilište s prezentacijama o Antunu Gustavu Matošu, povijesti Vrapča i zagrebačkim vješticama, poznatim kao coprnice. Agronomska škola je prikazala rad pod naslovom *Domovinski rat kroz pero Hrvoja Hitreca*, uz posebnu prezentaciju njegova unuka koji je obradio knjigu *Smogovci u Domovinskom ratu*. Učenici su dramatizirali neke zanimljive dijelove iz knjige i prikazali ih u obliku kratkoga videa. Slijedila je Gornjogradska gimnazija s temom *Zagreb jučer, danas, sutra*, koja je dala presjek razvoja grada kroz povijest. Učenici iz Gimnazije Sesvete, s temom *Povijesna šetnja kroz Sesvete* obrađenom kroz kratki video, gdje su pomoću filma i priče ukratko, zanimljivo i šaljivo predstavljali važne lokacije za povijest Sesveta: Gimnaziju Sesvete, šetnicu uz potok Vuger, spomenik žrtvama Domovinskoga rata. U videu je predstavljena i industrijska baština Sesveta kroz priču o mesnoj industriji Sljeme, a predstavljena je i priča o Židovima iz Sesveta, priča o Kraljevskom sajmu u Sesvetama i na samom kraju priča o Rimljanima iz Sesveta. Prezentacija u obliku video filma bila je interesantna, a sudionici su mogli upoznati barem mali dio bogate i zanimljive povijesti Sesveta kao dijela grada Zagreba.

Učenici XIII. gimnazije predstavili su se kroz vrlo zanimljive prezentacije *Ilica-moja ulica* i *Zagreb 80-tih*, dok je IV. gimnazija zaključila prezentacije istraživanjem o zagrebačkim gradonačelnicima kroz povijest i izložbom plakata o odabranim gradonačelnicima i njihovom doprinosu razvoju Zagreba, sve pod mentorstvom profesorice Mirele Barešić Jović.

Umjesto zaključka navest ćemo ne-liko učeničkih osvrta: *Moram priznati da mi se cijeli program izuzetno svidio. Sve je bilo odlično organizirano, a teme su bile zanimljive i edukativne. Radionice su bile prilika za istraživanje i produbljivanje znanja o Zagrebu, a prezentacije su omogućile da čujemo i učimo od drugih škola. Sve u svemu, bilo je to sjajno iskustvo koje me dodatno potaknulo na zanimanje za povijest našeg grada. I zahvaljujemo na gostoljubivosti, ali i na izvrsnim grickalicama, kiflicama i štrudlama kojima su nas počastili u Agronomskoj školi tijekom sajma. (Ivan Katić 4a, Gimnazija Sesvete)*

Najviše mi se svidio grupni rad u različitim radionicama, jer smo na taj način mogli učiti o temama iz povijesti koje nemamo prilike detaljno obraditi na nastavi. Grupni rad mi se svidio jer smo na taj način mogli upoznati vršnjake iz drugih zagrebačkih škola i sa njima razmijeniti školska i životna iskustva. Isto tako, svidjele su mi se izložbe učeničkih radova, jer su nas motivirale da i sami pokušamo na likovni način obraditi teme iz povijesti, a posebno su za pohvaliti učenički samostalni istraživačke radovi na temu Domovinskog rata. (iz osvrta učenika Ugostiteljsko-turističkog učilišta)

Koliko je sajam koristan za učenike, isto toliko znači i profesorima gdje razmjenjuju iskustva, različite aktivnosti, metode poučavanja i raspravljaju o dosezima i mogućnostima kurikularnog pristupa nastavi.

Suzana Pešorda

Sharon Cameron, *Svjetlo u skrovištima*, Znanje, Zagreb, 2022., str. 392.

Knjiga „Svjetlo u skrovištima,“ s podnaslovom „Prema istinitoj priči o Stefani Podgorskoj“ je roman napisan po istinitom događaju spašavanja Židova u Poljskoj. Roman je s engleskog je preveo Mate Maras. Roman temom doprinosi nastavi Povijesti te prenosimo viđenje romana i dio recenzije naše dugogodišnje suradnice mr. sc. Narcise Potežica objavljene u Časopisu za književnost Kvaka.

Roman opisuje kako mlada šesnaestogodišnja Poljakinja, Stefani (nazivana i Fusia), katolkinja koja je prije početka Drugog svjetskog rata radila u dućanu židovske obitelji Diamant – za vrijeme holokausta pomaže obitelji svojih poslodavaca skrivajući jednog od sinova i spašava mu život. Dolaze i drugi koje ne odbija i skrivaju ih, brine se o njima, nabavlja hranu, liječi ih i osigurava im skrovište. Zahvaljujući njoj oni doživljavaju „svjetlo u skrovištu“ i nadu u spas. S uzbuđenjem pratimo kako sa šestogodišnjom sestricom Helenom uspijeva uspostaviti vezu sa Židovima u getu.

To je doba odvođenja Židova u logore gdje ih svakodnevno i ubijaju, no Stefani/ Fusia na kraju u svojoj kući sakriva čak 13 Židova. O toj velikoj hrabrosti i požrtvornosti mlade Poljakinje napisala je knjigu američka spisateljica Sharon Cameron. U autoričinoj bilješci na kraju knjige na str. 374. piše kako je na televiziji vidjela razgovor sa ženom i kad je čula da je u svojoj kući skrivala Židove, sve je ostavila i slušala o tome. Toliko je se to dojmilo da je odlučila upoznati ženu koja ju je oduševila. Tako se srela sa Stefani Podgorski koja živi u Americi, Poljakinjom

koja je ispričala kako je živeći u malom gradiću Przemysl u Poljskoj za vrijeme holokausta i svakodnevnog stradanja Židova pomagala Židovima. Spisateljica pišući u prvom redu za američku publiku objašnjava život u malom poljskom mjestu u vrijeme kad su Nijemci okupirali taj dio Poljske i nacisti sistematski ubijali sve Židove. Opisujući grad Przemyśl kaže da je to bio grad podijeljen između Nijemaca i Rusa slikovitim riječima „Hitlerov rat bio je dopузao do naše riječne obale“.

Sharon Cameron je potražila Stefani Podgorski sada Amerikanku poljskog porijekla i s njom razgovarala. Istraživala je i dalje, s njenim sinom Joem Burzminskim otišla je u Poljsku i provjeravala istinitost ispričanih događaja. Objašnjava koliko je tada bilo opasno pružiti bilo koju pomoć Židovu. I zaista doznala je iz dokumenata da je u to vrijeme u Przemyślu, čovjek koji je sakrio jednog Židova bio obješen na javnom mjestu kao opomena da nitko ne smije pomoći Židovu. To je vrijeme kad je u gradu bio jak antisemitizam ali i strah od nacista. Usprkos tome Stefani nabavlja lijek za bolesnu Židovku, a jednom prigodom uspijeva pobjeći kad je trebala biti uhapšena.

Kasnije radi težak posao u tvornici kako bi više zaradila i iznajmila veću kuću u koju bi na sigurniji način smjestila i ostale Židove koji se kod nje skrivaju. Gotovo nestvarna je situacija da su baš u njenu kuću koja je bila blizu bolnice smjestili dvije bolničarke kod kojih dolaze prijatelji Nijemci. Blizu je Gestapo a u isto vrijeme na tavanu živi 13 Židova koje treba hraniti, odnositi u tajnosti njihove kible, liječiti ih i sve to neprimjetno u najvećoj tišini. Kad se čuje kašljanje ili koraci – Stefani/ Fusia im govori da je

to mačka ili da se to čuju kokoši. Takvoj hrabrosti i odvažnosti se zaista treba diviti. Židovi se skrivaju najprije u skrovištu iskopanom u zemlji ispod poda, a kasnije obzirom da ih ima toliko svi su na tavanu. U nekoliko slučajeva skoro su otkriveni, na primjer Nijemci koji dolaze u kuću žele slušati radio i kada im majstor uvodi struju sprema se provesti vodove žica kroz tavan gdje se skriva 13 Židova! Ali zadnji trenutak Stefanija dolazi kući i na njen prijedlog vodovi se postavljaju ipak izvana na fasadi. Tako su taj put su svi spašeni - nisu bili otkriveni. Stefanija/ Fusija čitavo vrijeme zna da bi u slušaju da ih otkriju, stradali i oni koji ih kriju, za sebe se ne boji ali proživljava veliki strah zbog svoje male sestrice Helene. Dirljiv je opis te dobre, poslušne i pametne šestogodišnje djevojčice. Mala sestra Helena je zaista neobična djevojčica, nevjerovatna, spretna, uz pomoć igre s loptom šalje i dobiva preko bodljikave žice poruke iz geta i tako spašava nekoliko Židova. Kasnije njima nosi hranu u potkrovlje, penje se nekoliko puta dnevno s praznom i punom kiblom, obavlja sve ono što je potrebno za normalan život trinaestero ljudi u nenormalnim uvjetima i u vremenima kada ih je svaki pogrešan korak ili nepažnja mogla stajati života. Svi su stalno u opasnosti da budu otkriveni, uhapšeni i pogubljeni. Tu su u kući dvojica

Gestapovca, a Stefani je između njih. Gore su Židovi a dolje Nijemci, gotovo je to nestvarna situacija, užasno opasna ...ali su svi ipak preživjeli!

Stefanija je dočekala oslobođenje, a mladić kojem je spasila život je želi oženiti. To je Max Diamant, sin nekadašnjih gazda kod kojih ju je davno odvela majka da bi djevojčica zbog siromaštva radila u

njihovoj kući odnosno dućanu židovskih trgovaca. Stefanijsini roditelji su preživjeli rat radeći u tvornici u Salzburgu ali sada zbog njenog braka sa Židovom (jednog od onih koje je sakrivala u kući!) iako je on promijenio ime, odriču se svoje kćeri! Tako mladi par odlazi u Ameriku. Ujedno saznajemo da u Poljskoj još uvijek vlada velika netrpeljivost, gotovo nas porazi činjenica o tolikoj prisutnosti antisemitizma kod Poljaka katolika i poslije holokausta.

Dirljiv je opis dobre, humane djevojke ali sasvim je nevjerovatno da je sakrivala u kući na tavanu i to čak 13 Židova! Svi su bili stalno u opasnosti da budu otkriveni, uhapšeni i pogubljeni, i Židovi ali i oni koji ih sakrivaju a to su katolkinje Poljakinje Stefani Podgorska i njena sestra šestogodišnja Helena. Djeluje kao da je sve to izmišljeno, ali zahvaljujući Epilogu – Pogovoru, na kraju knjige saznajemo da su Stefanija Podgorski i njena sestra Helena primile za svoju hrabrost veliko priznanje, 1979. proglašene su Pravednicama među narodima u Yad Vashemu.

Dojmi nas podatak, kada se Poljakinja Stefani poslije oslobođenja udala za Maxa Diamanta, koji je jedan od spašenih Židova, njena rodbina odriče nje, što nažalost ukazuje i dalje na postojeći antisemitizam.

U Epilogu/ pogovoru na kraju knjige saznajemo o sudbinama ostalih koje je Stefani sakrivala, ali i o sidbini Stefanie, njezinog supruga Maxa i sestre Helene u Americi. Stefania je umrla 2018. za vrijeme pisanja knjige. U jednom intervju iz 1988. na pitanje je li njezin život imao važnost zbog onog što je učinila, spasila toliko ljudi, odgovorila je „Oh ne znam“ ali je dodala da „zna da će se njena priča jednom objaviti!“

Na početku knjige piše: „U spomen na ... sve Židove i Poljake iz Przemysla koji su zbog mržnje izgubili živote.“

Narcisa Potežica

Julija Koš, *Kako misle Židovi. Zapisi iz bilježnice jedne učiteljice, Židovska vjerska zajednica Bet Israel u Hrvatskoj, Zagreb, 2023., str. 275.*

Židovska vjerska zajednica Bet Israel izdala je knjigu Julije Koš *Kako misle Židovi. Zapisi iz bilježnice jedne učiteljice*. Julija Koš bavi se judaistikom i afirmirana je autorica i predavačica na teme iz židovskih studija. Koš je diplomirala povijest umjetnosti, arheologiju i studij bibliotekarstva na Filozofskom fakultetu u Zagrebu i magistrirala bibliotečne znanosti. Autorica je brojnih knjiga, primjerice *Alef bet židovstva: pogled u krug židovske povijesti, religije i običaja, Kabalisti i racionalisti: povijest židovskoga naroda od njegovih početaka do osnutka moderne židovske države, ukratko ispriopovijedana slikama iz života znamenitih muševa i žena, Ulaznica za nebo: mesijanska značenja židovskog blagdana Pesaha: s jedinim tekstom na suvremenom hrvatskom jeziku obrednika dočekivanja blagdana, Hagade*. Objavljivanje knjige *Kako misle Židovi. Zapisi iz bilježnice jedne učiteljice* pomogli su Savjet za nacionalne manjine Vlade RH i Hrvatsko-izraelsko društvo u likvidaciji.

Knjiga J. Koš sastoji se od četiri dijela: *Učiteljica* (Docendo discimus, latinska: Podučavajući učimo; Tri desetljeća Hrvatsko izraelskog društva: od ideje do vrhunca i do gašenja, 1994.-2004.-2023.; Umjesto In memoriama Mihaelu Montilju na (ne)održanoj proslavi 30

godina djelovanja likvidiranog Hrvatsko izraelskog društva), *Temelji* (Židovstvo je: religija, kultura, narod Izrael, način života, nadahnuće ... ili sve to zajedno; Temeljni tekstovi u teoriji i praksi; Najsajnija kruna je kruna Tore: veliki učenjaci; Hagada: kako su Židovi postali narod; Nauk o mističnoj biti Boga i njegovog stvaranja; Kabala: samo činjenice i bez zanosa; Riječ amen na kraju molitve ili izrečene želje; Moše Rabenu: naš učitelj Mojsije; Poštovanje: smjernice za rješavanje svake dvojbe; Razmišljanje o molitvi; Smrt je dio života; Židovsko groblje; Trinaest načela vjerovanja; Sinagoga – bet kneset; Što za Židove jest a što nije: 1. mesija, 2. duša – iz odgovora na dva Mandina upita; O žrtvovanju životinja u židovstvu, izvadak iz odgovora zabrinutoj Zorici; Svijet životinja; Obitelj, dom i svakodnevni život; Dva temelja židovstva: šabat i kaštrut; Šabat; Djeca, trudnoća, kontrola rađanja ...; Židovski kalendar i blagdanska godina; Sedam zakona za Noine sinove – *ševa micvot bnei Noah*), *Židovska književnost* (Od temeljnih mitsko-religijskih tekstova do 21. stoljeća; Jeruzalem kao književni motiv: 3000 godina zjenice židovskog svemira; Kako je Bog odredio mjesto za izgradnju jeruzalemskog Hrama, narodna predaja; Kako su sagrađene zidine jeruzalemskog Hrama, narodna predaja; Golem, kabalistička književnost; Humor; Teme iz holokausta i nakon njega; Istinita bajka s poukom, Prepričano prema: Laurence Rees, Auschwitz: The Nazis & the „Final Solution“ – navodeći ovu istinitu zgodu, autor je napomenuo da ona zavređuje „naći se među bajkama s poukom“; Isplati li se *hesed* – milosrđe, zabilježeno 2004. godine u Zagrebu, na temelju predavanja rabina Dovida Goldwassera, New York;

Herojstvo židovskih junaka od davnog izvorišta do današnjice: stripovski junaci u našem svijetu) i *Židovski narod i država* (Židovi u Hrvatskoj, Ostvarenje sna dugog 2000 godina: staro – nova domovina Izrael; Židovi i židovstvo među narodima svijeta; Postanak i opstanak židovskog naroda u svijetu; Označeni za mržnju; Kako Židove u povijesnoj mržnji prikazati kao ljudoždere: *krvna optužba*; Antisemitizam velikana: razbijanje iluzija; Grotesknost nacističkog svijeta: slučaj Hessy Levinson; Naziv holokausta i drugi nazivi za progon i uništenje Židova, 1933.-1939.-1945.; Holokaust kao osobna povijest; Moj osobni neprijatelj na ovom i na budućem svijetu: Eichmann; Jom Hašoa – židovski Dan sjećanja na žrtve holokausta; Obilježen za smrt, samo stoga što su bili Židovi; Kako sam sreo Ben Guriona – o Auschwitzu 70 godina poslije; Kako su obični ljudi mogli sudjelovati u počinjenju holokausta: je li ljudska priroda izvorno zla? Milgramovo istraživanje; Kako se s pozicije moći zamagljuje povijesne istine o genocidima; Moguće je (ipak) pružiti otpor komercijalizaciji i zloporabi holokausta; Kamen za spoticanje kao kamen za gaženje memorije, razmišljanje u obranu nemoćnih žrtava).

Autorica čitatelja upoznaje sa židovstvom, religijom, poviješću, običajima, tradicijskim obredima i zakonima, Židovima. Knjiga je korisna nastavnicima povijesti ali i ostalih predmeta jer čitatelja upoznaje s osnovnim činjenicama i pojmovima vezanim uz židovstvo, dobra je podloga za daljnja istraživanja i pomaže razbijanju predrasuda i stereotipa u osnovi kojih je nepoznavanje. U dijelu knjige *Učiteljica* (str. 6. – 19.) polazi od osobnog opisujući svoje djelovanje u Židovskoj vjerskoj zajednici Bet Israel, ali i prije toga, gdje održava

terensku nastavu učenicima i studentima surađujući s osnovnim i srednjim školama i fakultetima kao „misiju ... kojom želi usaditi dobro sjeme znanja“ (str. 8) mladima iz šire zajednice koje će im biti obrana od antisemitizma s kojim će se susresti tijekom života. Zato naglašava posebno mjesto učenja, podučavanja i učitelja u životima ljudi, a pojam učitelja u židovstvu izgovara se s posebnim poštovanjem, spominjući se roditelja oslovljava ih se „s moja majka i učiteljica i moj otac i učitelj“ (str. 9). Autorica dalje opisuje sudbinu Hrvatsko izraelskog društva koje je nakon tridesetogodišnjeg djelovanja s ciljem boljeg poznavanja Hrvatske u Izraelu i Izraela i židovstva u hrvatskoj javnosti organiziranjem predavanja, književnih susreta, promocija knjiga, koncerata, podnošenjem prijedloga Yad Vashemu za proglašenje Kamila Firingera iz Osijeka Pravednikom među narodima i prihvaćanja tog prijedloga bilo prisiljeno prestati s radom zbog prepreka i nerazumijevanja odgovornih institucija (str. 11.). Predsjednici Društva od 1994. do 2022. bili su Mihael Montiljo, Filip Rosenzweig, Milan Bešlić i Julija Koš. Prvi dio knjige završava biografijom Mihaela Montilja osnivača i prvog predsjednika Hrvatsko izraelskog društva. Biografijom Miše Montilja autorica opisuje sudbinu sefardskih Židova izgnanih iz Španjolske krajem 15. stoljeća koji su se doselili u Bosnu i Hercegovinu, gdje je život bio relativno siguran jer Židovi nisu gledani kao strani element koji predstavlja opasnost. Za europske židovske zajednice, pa tako i za obitelj Miše Montilja, život se promijenio 1930-ih godina, a početkom Drugoga svjetskog rata i uspostavom Nezavisne Države Hrvatske i uvođenjem

rasnih zakona Židovi su isključeni iz društva, nisu državljani, ni slobodni građani. Mišo je pobjegao iz sabirnog logora u Sarajevu na dalmatinsku obalu, završio je u logoru na Rabu, a nakon kapitulacije Italije, pridružio se partizanskoj oslobodilačkoj borbi i kraj rata dočekao kao jedini preživjeli član svoje rodbine. Ne obazirući se na poslijeratnu državnu klimu svoje snage je usmjerio na očuvanje židovske tradiciji kroz njegovanje židovske glazbene baštine. Iz tog razloga je 1959. osnovao pjevački zbor „Moša Pijade“ (od 1990. „Lira“), surađujući s hrvatskim dirigentom i kompozitorom Emilom Cosettom. Zbor je njegovao i bilježio židovsku i hrvatsku glazbenu baštinu. Montiljo je upisan u *Zlatnu knjigu Kerren Kajemet leIsraela*, izraelske organizacije kojom židovstvo u dijaspori daje doprinos očuvanju svjetske židovske i izraelske baštine.

U dijelu knjige *Temelji* (str. 22. – 140.) autorica opisuje dvije velike kulturalne grupe židovstva, Aškenaze i Sefarde, obrat u nauku nakon gubitka stare židovske države kada religijsko naučavanje s hramskog svećenstva preuzimaju rabini koje je poznato kao rabinsko židovstvo. Nadalje, autorica objašnjava Tanah, hebrejsku Bibliju, te najsvetiji židovski spis Toru, čije je značenje neprevodivo, a najbliže bi odgovaralo značenju riječi zakon. Objašnjeno je i značenje druge sveta knjige Židova, Talmuda, Usmene Tore koju je Mojsije dobio od Boga na Sinaju jednako kao i Toru koji je regulirao šest područja života: poljodjelstvo, bračno, građansko i kazneno pravo, blagdane, obrednu čistoću i postupke vezane uz Hram i službu u Hramu. Talmud propisuje život vjernika i svaki rabin ga mora imati u svome uredu i po njemu voditi zajednicu. U srednjem

vijeku Talmud su crkvene vlasti smatrale glavnom branom za dobrovoljno židovsko prihvaćanje kršćanstva, što i jest bio i zbog toga su ga spaljivale, a Židovi su kako bi to spriječili Talmud nazivali Gemara. U svakodnevnom životu Židovi se moraju pridržavati 613 zapovijedi i zabrana (Tarjag micvot) i dva stupa svakodnevnog života šabata, blagdana i kašruta (sustav obredno propisane prehrane), vrlo rašireno riječ se izgovara kao košer. Autorica objašnjava značenje riječi košer, jer košer ili obredno čist mora biti i svitak Tore, kolibica ili suka koja se gradi za proslavu blagdana Sukota, mikve (obredno očišćujuća kupka), ali se i u svakodnevnom govoru može čuti da je neka osoba košer, u smislu da je moralno ispravna, a ne da se drži religijskih zakona. Košer prehrana određena je strogom klasifikacijom tjelesnih osobina životinja, kao i životinja zvijeri, onih koje love plijen ili su strvinari. Opisana je značajna uloga mesara, šoheta u židovskom društvu. Autorica opisuje šabat i ostale židovske blagdane. Šabat je čuvar židovstva (Kraljica šabat), to je sveti dan koji se dočekuje, slavi u radosti u petak predvečer do isteka subote i tada je židovskom vjerniku zabranjeno raditi sve što se radilo tijekom gradnje prvog svetišta, Šatora sastanka (str. 114.). U nastavi povijesti informacije koje nam autorica nudi nastavnici mogu kao pojašnjenja povezati s izvorima o načinima slavljenja šabata u vrijeme holokausta primjerice u logorima ili Varšavskom getu (Shabbat, Circles - Dialogue with the past, Yad Vashem). Osim obaveza i riječi koje moraju držati Židovi autorica objašnjava usmjerenost židovstva svim ljudima koji će imati udjela u Budućem svijetu kao pobožni pravednici (Sedam zakona za Noine sinove). Tim nazivom (Pravednici među

narodima svijeta) Izrael odlikuje nežidove koji su izložili opasnosti vlastiti život kako bi u vrijeme holokausta spasili Židove. Objašnjavanjem židovskog kalendara i blagdanske godine autorica objašnjava i povijesni krug nastanka židovsko naroda. Veliki blagdani su Pesah - spomen na bijeg iz egipatskog ropstva uz koji se obavezno čita Hagada, obrednik kojim se slavi blagdan a tekst prepričava povijest Židova, Šavuot – sjećanje na pedeseti dan nakon bijega iz Egipta, Sukot ili blagdan sjenica koji završava blagdanom kojim se slavi Tora, najveći dar koji su Židovi primili od Boga. Roš Hašana je desetodnevni novogodišnji blagdan kojim se slavi stvaranje svijet, još se zove i Dani strahopoštovanja ili Dani trubljenja kada se trubi u šofar, ovnujski rog kojim se govori o Božjoj nazočnosti među vjernicima. Blagdan završava Jom kipurom strogim postom kako bi vjernik osjetio da se kaje za svoje postupke u protekloj godini. Purim je blagdan kojim se Židovi prisjećaju i slave spas od fizičkog uništenja židovskog naroda, a Hanuka je blagdan kojim slave spasenje od duhovnog uništenja. Važnost mogućnosti proslave blagdana, primjerice Pesaha, Hanuke ili Purima za Židove možemo primijeniti u nastavi Povijesti koristeći izvore o načinima na koji su se blagdani proslavljali tijekom holokausta (Passover, Purim, Chanukah, Circles - Dialogue with the past, Yad Vashem).

Židovska književnost (str. 140. – 184.) dio je knjige u kojem se upoznajemo s korijenima židovske književnosti od najranijeg bliskoistočnog razdoblja, književnosti nastale nakon razaranja Hrama i rimskog naseljavanja Židova u Europu kada nastaju dvije književne tradicije, aškenaska i sefardska, a motive židovske

književnosti preuzele su mnoge sekularne književnosti koje pripadaju zapadnom kulturnom krugu. Na temeljima kanonskih tekstova nastala je narodna književnost koja u bajkama prenosi općeljudsku želju za pravednošću, odanošću, ljubavlju, bavi se mržnjom, zasluženom kaznom zlih i sretnim završetkom za pravedne. Autorica naglašava pozitivan psihološki učinak za pojedinca i društvo nakon katarze koju dožive čitatelji bajki (str. 146.). Pozitivan katarzični učinak popularne umjetnosti u likovno-književnom obliku kao što je strip kao i povezivanje nastanka strip junaka s povijesnim događajima koji su utjecali na europske Židove početkom 20. stoljeća autorica obrađuje prenošenjem rezultata istraživanja o Supermanu, strip junaku nastalom 1938. koje je Roy Schwartz objavio u knjizi „Is Superman Circumcised?“ (str. 180.), te kritizira zabranu korištenja grafičkog romana „Maus“ Arta Spiegelmana kao lektirnog djela u SAD-u licemjernim objašnjenjem kako djecu treba zaštititi od „nepotrebne vulgarnosti i golotinje, prikaza nasilja i samoubojstva, smeta što strip pokazuje ‘naznake autokracije i fašizma’. Djecu se mora sačuvati od učenja činjenica“. (str. 183).

Židovski narod i država (str. 188. – 275.) poglavlje je u kojem je obrađena povijest Židova u Hrvatskoj i na prostoru današnje Hrvatske od najranijeg grčkog i rimskog doba, izjednačavanja s kršćanskom većinom 1873., zlatnom dobu početkom 20. stoljeća, stradavanja više od 80% Židova u vrijeme NDH, te organizirani odlazak Židova iz Jugoslavije pa onda i Hrvatske nakon uspostavljanja Države Izrael 1948. U Hrvatskoj se prema popisu stanovnika iz 2021. kao Židovi izjasnilo 410 osoba što je vjerojatno manji broj od stvarnog

(str. 191.) no i to svjedoči o realnosti društvene klime kada je antisemitizam u pitanju. Opisujući modernu Državu Izrael koja je nakon 1948. postala dio židovskog identiteta navodi kako je temelj njezinog funkcioniranja građanski zakonik uglavnom iz vremena britanske uprave dok se na tlo i plodove zemlje odnose vjerski zakoni (str. 195.) kao obilježje posebno ističe marljiv i predani rad Izraelaca na izgradnji moderne i plodne države (str. 201.). Tragedija i strahota holokausta dio je identiteta Židova što autorica ilustrira riječima pape Ivana XXIII. „Na svome čelu prepoznamo Kainov znak ... Oprosti nam prokletstvo što smo ga nepravedno izrekli nad Židovima. Oprosti što smo Tebe u njihovu tijelu ponovo pribili na križ?“ (str. 206.). Odnos crkve prema Židovima opisala je i kroz povijest „krvne optužbe“ koja potječe iz Engleske (12. stoljeće) prema kojoj Židovi obično oko blagdana Pesaha ubijaju kršćanske dječake jer im je krv potrebna za beskvasni kruh, što je u suprotnosti sa židovskim zakonom i najstrože je zabranjeno što su teolozi znali, a neki vladari izdavali edikte kojima su upozoravali na laž te optužbe što je najčešće bilo uzalud (str. 230.). Holokaustu je autorica posvetila nekoliko tekstova kojima je prikazala osobne stavove pojedinaaca koji su bili žrtve prema počiniteljima, primjerice prema Eichmannu osobe koja je sudjelovala u njegovom hvatanju koja je prije akcije stavila rukavice je „pomisao da stavim golu ruku na usta koja su naredila smrt milijuna ljudi, da mu osjetim vruć dah i slinu na svojoj koži, ispunila me je snažnom odbojnošću. (str. 248.). Nadalje, autorica obrazlaže neprihvatljivost postava Muzeja u Jasenovcu zbog neusklađenosti postava s povijesnim činjenicama

(str. 264.), kao i međunarodni projekt Stolperstein - Kamen za spoticanje (str. 270. – 271.). Autorica je svoja razmišljanja prestala zapisivati sedmog listopada 2023.

Knjiga na jednostavan i pristupačan način čitatelju pomaže bolje razumjeti svoje susjede i sugrađane i stoga ju je potrebno pročitati.

Dijana Dijanić Pleško